

INSON HUQUQLARI HIMOYASINING XALQARO HAMJAMIYATDAGI O'RNI

Baxronova Rayhona Furqat qizi

Namangan davlat universiteti

Yuridik fakultetining 1-kurs talabasi.

E-mail: bakhronovarayhona@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.17920336>

Annotatsiya. Ushbu maqolada inson huquqlarini himoya qilish jarayonida xalqaro hamjamiyatning o'rni, uning asosiy tamoyillari, mexanizmlari hamda O'zbekiston Respublikasining mazkur yo'nalishdagi siyosati va qonunchiligi tahlil qilinadi. BMT, YXHT, Yevropa Kengashi kabi xalqaro tashkilotlarning huquqni muhofaza qilishdagi roli, shuningdek, xalqaro huquq va huquq nazariyasi nuqtai nazaridan inson huquqlarining universalligi hamda davlatlarning xalqaro majburiyatlari yoritiladi. Maqola yakunida mazkur tizimning samaradorligini oshirishga doir xulosalar beriladi.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, xalqaro hamjamiyat, BMT, O'zbekiston qonunchiligi, xalqaro huquq, monitoring, himoya mexanizmi, universal tamoyillar.

Kirish

Inson huquqlarining shakllanishi tarixan jamiyat taraqqiyotining eng muhim bosqichlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bugungi kunda ular xalqaro huquqning asosiy institutlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Inson huquqlari tushunchasining zamirida "tabiiy huquqlar" nazariyasi yotadi. Huquq nazariyasi darsliklarida ta'kidlanganidek (A.Xudoyorov, S.Saydullayev), tabiiy huquqlar insonning inson bo'lgani uchun unga tegishli bo'lgan ajralmas qadriyatlaridir.

Xalqaro huquqda ushbu yondashuv 1948-yil qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida mustahkamlandi. Unda har bir insonning tengligi, sha'ni va qadr-qimmatini e'tirof etilgan bo'lib, bu hujjat keyinchalik xalqaro paktlar va konvensiyalar uchun asos bo'lib xizmat qildi.

Xalqaro hamjamiyat tushunchasi esa davlatlar, xalqaro tashkilotlar, nodavlat tashkilotlar va boshqa transmilliy subyektlarning butun insoniyat manfaatlari yo'lida birlashgan tizimi sifatida talqin qilinadi. Bu tizimning asosiy vazifalaridan biri – inson huquqlari buzilganda davlatlar o'rtasida mas'uliyatni bo'lishish, global himoya mexanizmlarini yaratishdir.

O'zbekiston qonunchiligi bilan tahlil:

— 2023-yilgi Konstitutsiyada inson huquqlarining ustuvorligi davlatning eng asosiy vazifasi sifatida belgilangan.

— 14-modda: "Davlat inson huquqlari va erkinliklarining ta'minlanishiga kafolat beradi" deyilgan.

Bu norma xalqaro huquq tamoyillari bilan to'la uyg'undadir.

Shunday qilib, ushbu band shuni ko'rsatadiki, inson huquqlari global va milliy huquq tizimlarining bosh tamoyili bo'lib, xalqaro hamjamiyat esa ularni qo'llab-quvvatlovchi tizimli mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Inson huquqlarini himoya qilishning xalqaro mexanizmlari

Xalqaro huquqda inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha ko'plab mexanizmlar shakllangan. Ular majburiy monitoring, shikoyat ko'rib chiqish, ekspert bahosi va xalqaro bosim vositalarini o'z ichiga oladi.

BMT tizimi

BMTning inson huquqlariga ixtisoslashgan organlari quyidagilardir:

Inson huquqlari bo'yicha kengash – davlatlarni UDM doirasida baholaydi. Bu jarayon davlatlarning xalqaro majburiyatlarini qanday bajarayotgani ustidan global monitoring tizimini yaratadi.

Shartnoma organlari – CCPR, CESCR, CAT kabi qo'mitalar davlat hisobotlarini ko'rib chiqadi, tavsiyalar beradi va ba'zilar jismoniy shaxslarning shikoyatlarini ham qabul qiladi.

Bu mexanizmlar davlatlarning inson huquqlari bo'yicha mas'uliyatini oshiradi, ularni normativ va amaliy islohotlar qilishga majbur etadi.

Mintaqaviy mexanizmlar

Yevropa, Afrika va Amerika mintaqalarida maxsus sud va komissiyalar mavjud:

— Yevropa Inson huquqlari sudi esa eng kuchli himoya mexanizmlaridan bo'lib, uning qarorlari davlatlar uchun majburiydir.

— Afrika sudlari ham mintaqada huquqbuzarliklarning kamayishida muhim rol o'ynaydi.

3. Nodavlat mexanizmlar

Amnesty International va HRW kabi tashkilotlar mustaqil monitoring olib boradi, davlatlar e'tiboridan chetda qolgan muammolarni yoritadi.

Shu tariqa, xalqaro mexanizmlar bir-birini to'ldiruvchi ko'p bosqichli tizim bo'lib, inson huquqlarining global himoya kafolati sifatida faoliyat yuritmoqda.

O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini himoya qilishning milliy va xalqaro asoslari

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, inson huquqlarini ta'minlash bo'yicha modern milliy huquqiy tizim yaratdi. Shuningdek, xalqaro hamjamiyatga integratsiyalashuv bu yo'nalishda muhim bosqich bo'ldi.

Milliy asoslar tahlili

— Konstitutsiya inson huquqlarining ustuvorligiga asoslanadi.

— Ombudsman instituti mustaqil nazorat organi sifatida fuqarolar huquqlarini muhofaza qiladi.

— Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz xalqaro shartnomalar ijrosini muvofiqlashtiradi.

— Sud-huquq islohotlari (2020–2023) huquqni himoya qilish tizimining mustaqilligini ta'minlashga qaratilgan.

Xalqaro asoslar tahlili

— O'zbekiston 10 dan ortiq asosiy BMT konvensiyalariga qo'shilgan va ularning ijrosi yuzasidan muntazam hisobot beradi.

— UDM jarayoni orqali xalqaro ekspertlar bahosi olinadi.

— Inson huquqlari bo'yicha xalqaro vakillar, masalan, BMT maxsus ma'ruzachilari O'zbekistonda tekshiruvlar o'tkazib kelmoqda.

Bu jarayonlar O'zbekistonda huquqiy davlat va ochiqlik tamoyillarining mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

Xalqaro hamjamiyatning ahamiyati va zamonaviy chaqiriqlar — TAHLIL

Bugungi kunda inson huquqlarini himoya qilish faqat bir davlat doirasida hal etilmaydi.

Transmilliy xavf-xatarlar xalqaro hamjamiyatning faol ishtirokini talab etadi.

Xalqaro hamjamiyatning ahamiyati:

— Global monitoring — xalqaro tashkilotlar inson huquqlari vaziyatini tahlil qiladi.

— Normativ standart yaratish — yangi konvensiyalar ishlab chiqiladi.

— Davlatlar o'rtasida bosim va diplomatik muvozanat — sanksiyalar, tavsiyalar orqali ta'sirchanlik oshiriladi.

— Insonparvarlik yordami — qurolli mojarolar, tabiiy ofatlar paytida aholiga yordam ko'rsatiladi.

Zamonaviy chaqiriqlar:

— Raqamli xavfsizlik va kiberhujumlar insonning shaxsiy hayot daxlsizligiga tahdid solmoqda.

— Migratsiya jarayonlari ko'plab inson huquqlari muammolarini keltirmoqda.

— Ekologik inqiroz yashash huquqini ta'minlashda yangi qiyinchiliklarni yuzaga keltiryapti.

— Qurolli to'qnashuvlar mintaqaviy beqarorlikning oshishiga sabab bo'lmoqda.

Bu chaqiriqlarning barchasi xalqaro hamjamiyatning yanada jipslashgan harakatini talab etadi.

Xulosa

Inson huquqlarini himoya qilishda xalqaro hamjamiyatning o'rni beqiyosdir. Xalqaro huquq normalari, BMT organlari, mintaqaviy tizimlar hamda nodavlat tashkilotlar dunyo miqyosida huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qilmoqda. O'zbekiston ham xalqaro mexanizmlar bilan hamkorlikni kuchaytirib, milliy tizimini yangicha yondashuv asosida rivojlantirmoqda.

Kelgusida xalqaro hamkorlikni kengaytirish, raqamli xavfsizlikni mustahkamlash va inson huquqlarini zamonaviy xavflardan himoya qilish eng muhim vazifalar qatorida qoladi. Quyida mavzu uchun ilmiy talablar asosida rasmiylashtirilgan "Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati" keltiriladi. O'zbekiston qonunchiligi, xalqaro hujjatlar, darsliklar va ilmiy manbalar alohida guruhlariga ajratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil yangi tahrir.
2. "Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Vakili (Ombudsman) to'g'risida"gi Qonun. 1997-yil (oxirgi o'zgarishlar bilan).
3. "Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili to'g'risida"gi Qonun.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz faoliyatiga oid farmonlari va qarorlari.
5. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasining 1948-yil 10-dekabrdagi Resolutsiyasi.
6. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt. 1966-yil.
7. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya. BMT, 1989-yil.
8. Xudoyorov A., "Huquq nazariyasi". – Toshkent: TDYU nashriyoti.
9. Saydullayev S., "Inson huquqlari" o'quv qo'llanmasi. – Toshkent.